

Ірина ШЕВЧУК,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А Початкова освіта
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

Наталія МИРОНЧУК,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних технологій
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
Україна, Житомирська область*

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКА З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДО УМОВ ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в системі освіти України, зокрема впровадження концепції Нової української школи та розвиток інклюзивної освіти, актуалізують проблему забезпечення успішної адаптації дітей до початкового етапу шкільного навчання. Особливої наукової та практичної значущості набуває питання адаптації першокласників з порушеннями мовленнєвого розвитку, адже мовлення є провідним засобом навчальної діяльності, соціальної взаємодії та особистісного розвитку дитини.

Початок систематичного навчання супроводжується зміною провідної діяльності дитини, соціального статусу, кола спілкування та вимог до поведінки. Для дітей із мовленнєвими порушеннями цей період ускладнюється недостатньою сформованістю комунікативних умінь, труднощами сприймання та відтворення навчальної інформації, підвищеною емоційною напруженістю, що може призводити до дезадаптаційних проявів. Це обумовлює потребу в науково обґрунтованій педагогічній підтримці, спрямованій на оптимізацію процесу адаптації таких дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптації першокласників досліджувалася у працях вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі педагогіки, психології та

спеціальної освіти. Наукові основи адаптації особистості розкрив у своїх працях Г. Балл, Г. Черевко досліджувала соціально-психологічну адаптацію учнів до навчання, В. Шищенко та Я. Вельможна присвятили свої праці підготовці майбутніх учителів до адаптації першокласників, А. Діхтяренко, Л. Кравчук, Г. Крупник, Т. Лемешова та О. Максим розглядали психологічні й педагогічні аспекти адаптації першокласників, С. Лісовець та D. Zhang висвітлювали зарубіжні дослідження шкільної адаптації, зокрема її соціально-психологічний аспект та значення для мотивації дітей.

Метою статті є аналіз та обґрунтування комплексної педагогічної програми адаптації першокласників із порушеннями мовлення, яка забезпечує ефективний розвиток мовленнєвих, когнітивних та соціально-комунікативних навичок дітей, сприяє їхній успішній інтеграції у шкільне середовище та формує позитивне ставлення до навчання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури засвідчує недостатню розробленість цілісних моделей педагогічної підтримки адаптації першокласників саме з порушеннями мовлення, що поєднували б освітні, корекційно-розвиткові та соціалізаційні аспекти.

Адаптація першокласників із порушеннями мовлення є складним багатовимірним процесом, що включає фізіологічну, психологічну, навчальну та соціально-педагогічну сфери. Розуміння особливостей цього процесу є ключовим для розробки ефективних педагогічних умов та засобів підтримки.

1. Фізіологічні та психофізіологічні аспекти адаптації. Фізіологічна адаптація охоплює пристосування організму дитини до нового режиму навчання, включаючи тривале перебування в школі, зміни режиму харчування, сну та рухової активності. Дослідження О. Максим та Л. Кравчук свідчать, що порушення мовлення часто супроводжуються підвищеною стомлюваністю, зниженням концентрації уваги та чутливістю до стресових ситуацій, що ускладнює успішну фізіологічну адаптацію.

Педагогічна підтримка на цьому рівні передбачає оптимізацію режиму дня, включення перерв на відпочинок, фізичні вправи та релаксаційні техніки, що сприяють

відновленню працездатності та стабілізації емоційного стану дитини.

2. Психологічні аспекти адаптації. Психологічна адаптація включає розвиток мотивації до навчання, довільної поведінки, емоційної стабільності та когнітивних процесів. Діти з порушеннями мовлення зазвичай мають труднощі у фонематичному сприйманні, формуванні словникового запасу та граматичних структур, що негативно впливає на пізнавальні функції.

Науковці, зокрема О. Віщак, виокремлюють кілька ключових психологічних компонентів адаптації:

1) мотиваційний компонент – готовність дитини навчатися та позитивне ставлення до школи;

2) інтелектуальний компонент – базові знання та розвиток основних психічних процесів;

3) особистісний компонент – внутрішня позиція дитини та здатність до саморегуляції;

4) вольовий компонент – здатність довільно регулювати поведінку;

5) емоційний компонент – позитивне емоційне налаштування на школу.

Ефективна педагогічна підтримка передбачає створення безпечного та сприятливого емоційного середовища, системну роботу з позитивної мотивації та розвиток довільної поведінки. Важливим є також індивідуальний підхід з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку і психоемоційних особливостей дітей.

3. Соціально-педагогічні аспекти. Соціальна адаптація першокласників з порушеннями мовлення пов'язана з входженням у нове соціальне середовище, налагодженням контакту з однолітками та дорослими, освоєнням правил шкільного життя. Дослідження Т. Лемешевої та І. Подавильнікової [5] демонструють, що недостатня соціальна готовність спричиняє конфлікти, уникання спільної діяльності та зниження навчальної мотивації.

Педагогічна підтримка на цьому рівні включає формування навичок спільної діяльності, розвиток комунікативних умінь, рольові ігри, групові заняття та

взаємодію з батьками для забезпечення єдиної системи виховання.

4. Навчальна адаптація та корекційно-розвиткова робота. Навчальна адаптація передбачає здатність дитини засвоювати навчальний матеріал, працювати за інструкцією, підтримувати увагу та розуміти пояснення вчителя. Діти з порушеннями мовлення часто відстають у засвоєнні грамоти та вербальних навичок, що потребує спеціальної логопедичної підтримки.

Ефективними є такі методи:

- 1) індивідуальні та групові логопедичні заняття;
- 2) використання наочних посібників, картинок, схем, комунікативних ігор;
- 3) технології інтерактивного навчання для розвитку слухового сприймання та фонематичного аналізу;
- 4) комплексні вправи на розвиток мовленнєвої моторики, ритму та темпу мовлення.

Аналіз наукових джерел свідчить про існування декількох моделей підтримки адаптації: інтегрована модель, що поєднує навчальні, корекційні та соціалізаційні аспекти, забезпечуючи взаємодію вчителя, логопеда, психолога та батьків; етапна модель, яка враховує поетапний характер адаптації – від адаптаційного періоду до формування стійкого позитивного ставлення до навчання; індивідуалізована модель, орієнтована на потреби конкретної дитини, її рівень мовленнєвого розвитку та психоемоційні характеристики.

Упровадження цих моделей у практику початкової школи дозволяє системно підтримувати адаптацію дітей із порушеннями мовлення, мінімізувати прояви дезадаптації та сприяти успішній інтеграції у шкільне середовище.

У рамках дослідження було розроблено авторську програму педагогічної підтримки адаптації першокласників із порушеннями мовлення, яка включає:

- 1) системні логопедичні заняття для розвитку фонематичного слуху та мовленнєвої моторики;
- 2) психологічну підтримку через ігрові методики, вправи на розвиток саморегуляції та соціальних навичок;

3) залучення батьків до процесу адаптації через консультації, спільні завдання та поради щодо розвитку мовлення вдома;

4) використання інтерактивних та наочних методів навчання для розвитку когнітивних навичок та підвищення навчальної мотивації.

Попередні результати експериментальної перевірки демонструють підвищення рівня соціальної та навчальної адаптації, поліпшення мовленнєвих навичок, зменшення проявів тривожності та емоційної напруженості серед дітей.

Висновки. Таким чином, адаптація першокласників із порушеннями мовлення включає фізіологічні, психологічні, соціальні та навчальні компоненти і визначає успішність їх входження в шкільне середовище. Ефективна педагогічна підтримка сприяє розвитку мовлення, комунікативних навичок та позитивного ставлення до навчання, знижуючи ризик дезадаптації. Запропонована авторська програма показала свою ефективність у формуванні адаптаційних умінь дітей і може бути використана в практичній роботі вчителів, логопедів та психологів. Подальші дослідження можуть уточнити диференційовані підходи для дітей із різними формами мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алендарь Н. І. Адаптація першокласників до навчання в школі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2013. № 7. С. 20-23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2013_7_6 (дата звернення: 10.02.2026).

2. Белова О. Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2010. № 10 (197). С. 92-101.

3. Віщак О. О. Можливості забезпечення адаптації першокласника у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі. *Наукові записки Ніженського державного*

університету. 2016. № 33. С. 27-30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_9 (дата звернення: 17.03.2026).

4. Максим О. В. Вплив психічних станів учнів на процес адаптації першокласників. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/2109/1/2012.Pdf>. (дата звернення: 10.02.2026).

5. Лемешева Т. Є., Подавільнікова І. М. Етапи соціалізації дитини: підготовка до школи та адаптація першокласників. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 4. С. 270-277. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_4_47 (дата звернення: 14.02.2026).

6. Шишенко В. О. Формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2016. № 39. С. 150-157. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2016_39_20 (дата звернення: 10.02.2026).

7. Zhang D. The Role of School Adaptation and Self-Concept in Influencing Chinese High School Students' Growth in Math Achievement. URL : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.02356/full> (дата звернення: 10.03.2026).